

UOT 94 (479.24)

NİCABƏT İSLAMOVA

ƏRƏB MƏNBƏLƏRİNDƏ OSMANLI-QARAQOYUNLU VƏ TEYMURİ MÜNASİBƏTLƏRİNƏ QISA BAXIŞ

Qaraqoyunlu dövləti XIV əsrin əvvəllərində yaranmışdır. Hələ yarandığı ilk dövrlərdə bu dövlət artıq qonşu dövlətlərlə əlaqələr yaratmağa başlamışdır. Bu dövlətlər arasında Osmanlı dövlətinin özünə məxsus yeri var. Qaraqoyunlu və Osmanlı dövlətləri arasında olan münasibətlər tarixi faktlarda öz təsdiqini tapmışdır. Dövrün əlyazma əsərlərində də bu iki dövlət arasında olan dostluq əlaqələri haqqında məlumatlar almaq mümkündür. Həm Qaraqoyunlu, həm də Ağqoyunlu dövlətləri öz ortaq düşmənlərinə qarşı həmişə bir-birlərinə dəstək olmuşdurlar.

Açar sözlər: *Qaraqoyunlu, Osmanlı, diplomatik əlaqələr, Teymur, Bəyazid.*

XIV əsrin sonlarında Azərbaycan ərazisində yaranmış qeyri-sabitlik yadelli işğalçıların buraya hücumlarını həyata keçirməsi üçün əlverişli şərait yaradırdı. Bu ərazilərdə həmişə gözü olan Teymur və Toxtamış da onlar üçün əlverişli olan şəraitdən çox böyük bacarıqla istifadə etdilər. Yadellilərin hücumları da Osmanlı ilə Qaraqoyunlu arasında olan münasibətləri daha da yaxınlaşdırdı. Həmin dövrdə Qaraqoyunlu, Osmanlı və Teymurilər arasında olan münasibətlərə nəzər salsaq görərik ki, Teymurilərin hücumlarına qarşı bu iki dövlət həmişə bir-birlərinə dəstək olmağa çalışmışdılar.

Ərzurum, Xoy, Naxçıvan ərazisində güclənən Qaraqoyunlu tayfa birliyi Teymurun hücumlarına qarşı ciddi müqavimət göstərməyə başlamışdır. Bu da qonşu dövlətlərin onlara qarşı olan diqqətini artırır. Xüsusilə Osmanlı dövlətinin Qaraqoyunlulara qarşı olan rəğbətini xeyli artırmışdır. Qaraqoyunlu tayfası get-gedə güclənərək öz ərazilərin genişləndirdi. Bu isə Osmanlı sultanlığına Teymurun zülmündən xilas olmağa vaxt qazandırır. Məhz buna görə də Osmanlılar Qaraqoyunlulara rəğbət bəsləyir, onlara dəstək verirdilər. Amma buna baxmayaraq Osmanlılar Qaraqoyunluların çox güclü olmasının da tərəfdarı deyildilər. Bunu aşağıdakı faktla da təsdiq etmək olar. Osmanlı əmirləri Qara Məhəmmədin Malatya qalasını ələ keçirməsindən qorxurdular Şeyx Həsən adlı bir nəfərin Bəyazidə göndərdiyi məktubda deyilir ki, "Məntaş Malatya qalasını qorumaqda acizdir. Onu başqasıyla əvəz etmək lazımdır. Əgər mənə fikrim qəbul olunmazsa və ya təxirə salınsa qala Qara Məhəmmədə və ya başqa birisinə təslim olacaqdı." [5, s. 154].

Hicri 802 (miladi 1400)-ci ildə Azərbaycanda baş vermiş hadisələrə nəzər salsaq görərik ki, Teymurun bu torpaqlara gəlməsi Qara Yusifin Van gölü ətrafından Mosula doğru çəkilməsi ilə nəticələnir. Teymurun yenidən Azərbaycanda görülməsi təkcə Qara Yusifi deyil, həmçinin Cəlayir sultan Əhməd də təşvişə salmışdı [1, VI, s. 44]. Bu səbəblə o ətrafında çox az adam olduğu halda gizlincə şəhərdən çıxaraq Mosulda olan Qara Yusifin yanına gəldi. Qara Yusif Sultan Əhməd yaxşı qarşılıyaraq ona qarşı çox böyük qonaqpərvərlik göstərdi. Bir müddət Mosulda qonaq qalan Əhməd Qara Yusiflə birlikdə Bağdada dönməyi təklif etdi. Sultan Əhməd Qara Yusif ilə birlikdə Bağdada gələrək heç bir çətinlik çəkmədən Bağdada hakim oldu [2, 101; 10, s. 203].

Teymurun Anadolunu zəbt etməklə onlara arxadan zərbə vuracağı mülahizəsini yürüdən müttəfiqlər Məmlük sultanının yanına getməyi qərara aldılar [2, s. 101; 3, s. 59a; 1, VI, s. 44-45].

Hicri 802 (miladi 1400)-ci ilin sonlarına doğru sultan Əhməd və Qara Yusif Məmlük sultanı Fərəcə elçi göndərərək şəhərə girməyə izn verməsini xahiş etdi [10, s. 203]. Hələb şəhərinin yaxınlığına çatdıqları vaxt Hələb naibi Dəmirdaş qarşılına çıxdı. Hicri 802 (miladi 1400)-ci ildə Hələb yaxınlığında baş vermiş döyüşdə Dəmirdaş ağır məğlubiyyətə uğradı [1, VI, s. 45]. Müharibədən sonra sultan Əhməd və Qara Yusif Sultan Fərəcə məktub yazaraq baş vermiş hadisəyə Dəmirdaşın səbəb olduğunu bildirdilər. Lakin, Hələb naibinin sultan Əhmədə və Qara Yusifə qarşı belə münasibət göstərməsində Sultan Fərəcin dəstəyi olduğunu ehtimal etmək olar. Baş vermiş bu hadisədən sonra Məmlük dövlətinin köməyindən ümidlərini kəsən Əhməd Cəlayiri və Qara Yusif İldırım Bəyazidin yanına getməyi qərara aldılar [10, s. 203].

803-cü ildə Qara Yusif və Əhməd bin Üveys Rum ölkəsinə getmək üçün Hələb istiqamətinə yol aldılar. Hələb naibi Dudaş onlara mane oldu. Əhməd bin Uveys qaçdı Qara Yusiflə birlikdə Malatyaya girdilər. Əhməd bin Uveys Sivasa döndü sonra Bursaya getdi. İbn Osmanla görüşdü. Əhməd İbn Uveysdən bir az müddət sonra Qara Yuluk Sivasa gəlib buranı mühasirə etdi. Bu hadisə məhərrəm ayında baş verib. Sivas xalqı ondan aman (imdad) istədi. O da onlara aman verdi [4, c I, s. 143 b, 803-cü il].

ولى اولها وصل قرا يوسف واحمد ابن اويس الى جهة حلب طالبين بلاد الروم فصدما دوداش
 نائب حلب عن ذلك هرب احمد ونهب ووجه هو وقرا يوسف الى المظلة ثم ان بعض الجنيد فصح احمد
 وعمره ان قرا يوسف يريد التدرب طلبا لتحقيق ذلك فرمتهم كهب ماخذه واما وحق احت ورجع
 احمد بن اويس الى سيواس ثم توجه الى برصة واجتمع ابن عثمان ومن معه وصول احمد قبله وصل
 قراييك الى سيواس فحاصرها وذلك في المحرم وطلبوا الاطلاق فادهم .

Lakin, yolda bu iki müttəfiq arasında narazılıq yaranmış və bunun nəticəsində də Qara Yusif Əhməddən ayrılaraq öz ölkəsinə geri dönmüşdür [4, s. 106 b]. Lap əvvəldən onların hər bir hərəkətini addım-addım izləyən Teymur tək qalmış Əhməd Cəlayirinin üzərinə qoşun göndərmiş, onu dəhşətli məğlubiyyətə uğradaraq bacısı, həyat yoldaşı və qızlarını əsir aldı. Çox böyük çətinliklə canını qurtaran Əhməd Cəlayiri İldırım Bəyazidə sığındı [4, s. 106 b]. Teymurun Suriya istiqamətinə getdiyini eşidən Qaraqoyunlu bəyi də çox keçmədən ətrafında olanlarla birlikdə İldırım Bəyazidin yanına gəldi [8, s. 34]. Osmanlı tarixçiləri Qara Yusifin səkkiz və ya doqquz ay burada qonaq qaldığını qeyd edirlər [6, s. 391, s. 393]. Teymurun Suriyaya səfər etdiyi vaxt İldırım Bəyazid Qara Yusif və sultan Əhmədlə birlikdə Ərzincan hakimi Mütəharatənin üzərinə hücum etdi. Baş vermiş döyüşdə Ərzincan hakimi ağır məğlubiyyətə uğradı. Osmanlı tarixçilərinin yazdıqlarına görə, İldırım Bəyazid Ərzincanı Qara Yusifə vermişdi [6, XV, s. 382; 7, s. 391, s. 393; 10, s. 242]. Lakin, Qara Yusif şəhər xalqı ilə münasibət qura bilmədi. Buna görə də 6 gün şəhərdə hökmranlıq etdikdən sonra öz istəyi ilə buranı tərk etdi [10, s. 242]. İldırım Bəyazid həm onun, həm də Ərzurum xalqının xahişi ilə şəhəri Mütəharatənə geri qaytardı [9, s. 309; 10, s. 242]. Lakin Mütəharatənin ailəsinin padşah tərəfindən Bursaya sürgün olunması onun ürəyini kinlə doldurmuşdur [10, s. 242]. Digər tərəfdən Osmanlı sultanının bu hərəkəti İldırım Bəyazidin üzərinə getmək istəyən Teymur üçün bəhanə oldu. Cığatay hökmdarı Osmanlı hökmdarına təhdidlərlə dolu məktub göndərir. Məktubun mətni belə idi: “Ey diyari-Rumda mülk olan İldırım Bəyazid. Bil ki biz nəsr təyidlə mənsur və müzəffər bir sultani cədidiz. Xələyiqin cümləsi bizə qul olmuşdur. Mütənəbbəh ol ki, Qara Yusif və Sultan Əhməd bizim qılınclarımızın sətəvətdən əsgərlərimizin heybətindən qaçdılar. Sənə xəfi deyildir ki, bu adamlar maddeyi-fəsad olub təxribi-bilad və tədmiri-ibad edirlər, bunlar Firon və həmin kimi ülüvə və istıkbaddə kafirdirlər. Əgər kəndi idbarini

istəmirsənsə onları qəbul etmə, bunlar məyyətləri xalqı ilə sizin diyarınızda himayət görmüzlər. Onlar haraya hülul etsərsə, nə hüset və şəmət dəxi oraya hülul edər. Haşa bu misilli adamlar Məlik-Rumun cinahi təhtində olmamalıdır. Onların himayətindən həzər ediniz, bəlkə onları ixrac ediniz, hər nədə bulursanız əxz həsr ilə qətl ediniz. Sakin bu əmrimizə müxalifət etməyiniz. Zira o halda qəhrimiz sizin üzərinizə vaqe olur, bizə müxalif olanlar ilə təbəə və cəmətlərinin əhvalını mütləqə eşitməmişiniz, əlhasil aramızda qılı-qal çoxaltdırmayınız, hələ cidal və qitali heç gözə aldirmayınız. İştə biz sizə bu burahini ənbən və məsəllər zərb elədik. Bunun zimmində ənvai-təhdid və təxvif dəxi daxil biliniz, vəssələm...” [8, s. 36]. Bundan başqa Teymur həmçinin Mütəharatənin ailəsinin həbsdən azad olunmasını və Kəmah qalasının açarlarının ona göndərilməsini itəyir [10, s. 251]. İldırım Bəyazid bu məktubu aldıqdan sonra yaranmış vəziyyəti müzakirə etmək üçün dərhal məclis çağıraraq Teymura qarşı hücumu keçməyin qaçınılması olduğunu bildirir. Lakin, sərkərdələrindən biri olan Əli Paşa “dövlətli Sultanım, nə hacətinə ləşkərimizə zəhmət verəlim. Qoyalım gəlsin vilayətə girsin, onları şöylə qıralım ki, kəndi vilayətlərinə xəbərlərini biz göndəralım” dedi. Məclisdəki digər sərkərdələr Əli Paşanın fikrini bəyənərək ölkənin daxilində Teymura qarşı mübarizə aparmaq üçün hazırlıq işləri görməyə başlayırlar. İldırım Bəyazid Teymura məktub göndərərək ondan qorxmadığını və öz ölkəsində qonaq olan Qara Yusif və Sultan Əhmədə qarşı heç bir hörmətsizlik etməyəcəyini bildiren təhqirlərlə dolu məktub göndərdi [10, s. 287]. Bu vaxt Teymur Qarabağda idi [7, s. 393]. Cığatay hökmdarı İldırım Bəyazidin məktubunu alan kimi bütün qüvvələrini səfərbər edərək Türkiyə üzərinə qəti hücumu keçdi. Ankara yaxınlığındakı Çubuqabad adlı yerdə iki qoşun arasında döyüş oldu. Bu döyüşdə Teymur qalib gəldi. Döyüş zamanı İldırım Bəyazid əsr alınır. Onun Teymurun hüzuruna çıxarılması “Tacul-təvarix”-də belə yazılır: “İldırım Bəyazid Teymurun hüzuruna gətirilərkən Teymur onu qarıda qarşılamaş, hal-əhval tutaraq hörmət göstərmişdir. Bundan sonra Bəyazid oğlu Mustafa Çələbinin itkin düşdüyünü bildirərək onun tapılmasını xahiş etmişdir. Teymur Mustafa Çələbinin axtarılmasını əmr etmişdir. Bu hadisədən 2 gün sonra Mustafa Çələbi tapılaraq Teymurun hüzuruna gətirilmişdir. Teymur gənc şahzadəyə öz övladlarına göstərdiyi sevgini göstərərək ona atasının çadırının yanında əzəmətli çadır qurulmasını əmr etmişdir [10, s. 287]. Osmanlı qoşunu darmadağın edildi. İldırım Bəyazid əsr alınaraq Teymurun hüzuruna gətirilir [8, s. 37].

وفيه كانت وقعة الطافية تيمور تترك كان ملك اشرق مع خوند كار
 ابي يزيد بن مراد بن عثمان ملك [الروم]. وبلغت ذلك انه صار من العراق الى
 جهة بلاد الروم ، فجمع ابن عثمان عساكره وعرضهم على مدينة آقشهر
 – بعني لندنية البيضاء – نبلغ عدد الفرسان نحو السبع مائة ألف فارس، وثلثائة
 ألف راجل : ومات يوم العرض تحت الأقدام من الدوس في الأزدحام خمسة
 وعشرون رجلا . وسار يريد لواءه نحو خمسة عشر يوماً . فبعث إليه
 تيمورلنك بتمذعه ويقسول : ه أنت رجل مجاهد غازی في سبيل الله ، وليس
 غرضي ذلك ، ولكني أريد منك أن تقنع بالبلاد التي كانت مع أبيك
 وملكك . وآخذ أنا بلاد الأمير أرطنا أمير الروم أبام السلطان ابن سعيد . فأتخضع
 لملك ومال إلى الصلح ، فلم يشتر إلا بالخبر قد ورد عليه أن تمرلنك نزل
 على كاتم ، وقتل أهلها وسبهم ، وخربها . فعلم أنه ما أراد إلا غناده : وسار

إليه حتى قرب منه ، فكاده تمرلثك ورجع ، فظن أبو يزيد أنه قد خافه . وإذا به سلك طريقاً من وراء أبي يزيد ، وساق في بلاد الروم مسيرة ثمانية أيام ، ونزل على عمورية – ويقال لها اليوم أنكورية – وحاصرها ، وأتى فيها التبران ، فبلغ ذلك ابن عثمان فساق في عساكره إليه مدة ثمانية أيام ، إلى أن أشرقت عليه ، وقد جهده التعب ، ونظمت عساكره ، وتلفت حيرقم . فعندما وصل ركب تمرلثك إلى حربه في أول يوم من الحرم هنا ، وقد علم أنه وعساكره في غاية التعب ، فلم يجد بداً من محاربه ، فاقتتل كل منهما مع الآخر في يوم الأحد خامسة من أول البسار إلى العصر ، وتمرلثك مشرف على مكان مرتفع يرتب عساكره . وثبت كل من الفريقين حتى قُتِل بيئهما على ما قبيل نحو الثمانين ألفاً ، وتعين الغاب للروم على عساكر تمرلثك ، حتى هوى بالفرجة . فلما كان في آخر البسار خرج كمين لتمرلثك ، قبسه نحو المسائة ألف . وصدده الأمير سلمان بن أبي يزيد بن عثمان ، فانكسر ولحق بأبيه في ثلث العسكر ، فانكسرت الميعة ، وانظمت على القاب ، فعز الأمير سلمان في نحو مائة ألف يريد مدينة برصا تحت الملك . وأحاطت عساكر تمرلثك عند ذلك بابن عثمان ومن معه ، وأخذوه أسيراً . وجاءوا به إلى تمرلثك ، وقد تفرقت حانقه ، ونزفوا كل مرق ، فلو لم يعال بينهم الليل ، لمسأبى الخربة . ثم أخذوا ، ولسا حتى . بان عثمان إلى تمرلثك أوقفه وأنه ، ثم وكل به . وبعت من الغد في تبع الميزمين ، فأحضر إليه من الخرجى نحو الثلاثة آلاف . ونظرت القرية في بلاد الروم ، تعبت وتضد وتثيب . وتويع العذاب على الناس ، وأحرقوا مدينة برصا . ومكثوا سنة ثمير بقانون وبأسرون وبنين وبنسون . وعدى الأمير سلمان بن أبي يزيد بن عثمان إلى بر القسطنطينية .

Lakin ərəb mənbələri bu hadisəni başqa cür təsvir edir. Burada göstərilir ki, “İbn Osmanın qoşunu Ağsəhər ətrafında düşərgə qurdular. Teymurləng isə İraqdan çıxaraq Anadolu istiqamətində yola çıxdı. İbn Osmanın qoşununda süvarilərin sayı 700 min, piyadaların sayı isə 300 min idi. Teymur belə bir taktika işlədərək İbn Osmanın fikrini yayındırmağa çalışdı. O əvvəlcə məktub göndərdi. Məktubun mətnində deyilirdi: “Sən Allah yolunda cihad edən bir şəxssən. Mənim istədiyim sənənlə döyüşmək deyil. Mən istəyirəm ki, sən atandan və babandan qalan torpaqlarla qane olasan. Mənim məqsədim Rum əmiri Sultan əbu Səidin zamanındakı əmir Əritnanın torpaqlarını almaqdır”. Bu məktubdan sonra əvvəlcə sülh imzalamaq fikrinə düşən İbn Osman Teymurun Kəməha girib oranın əhalisini qarət etməsini eşitdikdən sonra bu fikrindən vaz keçərək ona hücum edir. Teymur əvvəlcə geri çəkilir, sonra hiylə işlədərək ona hiss etdirmədən İbn Osmanın arxasından Anadolu məmləkətində 8 gün yol getdikdən sonra Amuriyyəyə çatır və buranı mühasirə edir. Bunu eşidən İbn Osman tez yola çıxaraq 8 gün yol gedib həmin əraziyə çatır. Artıq bu vaxt həm onun qoşunu həm də özü çox yorğun düşmüşdür. Bunu döyüş üçün çox əlverişli olduğunu bilən Teymur Osmanlı qoşununa hücum edir. 80 min nəfər həlak olana qədər ayrı-ayrı yerlərdə döyüşlər olur. Bu döyüşlərdə Rum-Osmanlı tərəfi qalib gəlirdi. Bunu gören Teymur hiyləyə əl atır. Əmir Süleyman bin əbu Bəyazid bin Osmanın əsgərlərinin böyük bir hissəsi döyüşdə həlak olur. Bundan sonra Süleyman yüz min əsgərlə birlikdə taxtı ələ keçirmək üçün Bursaya gəldi. Teymurləngin

əsgərləri İbn Osmanın olduğu yeri və yanındakı əsgərləri mühasirəyə aldılar. İbn Osmanın əsgərləri məğlub oldular. Onu tutub Teymurləngin hüzuruna apardılar. İbn Osmanı Teymurun hüzuruna gətirildiyi vaxt Teymur onu ayaq üstə saxladı ağır sözlərlə onu təhqir etdi. O biri gün Teymurləng məğlub olmuş ordunun adamlarının arxasınca adam göndərdi. 300 yaralı gətirildi. Teymurləngin adamları Anadolu torpaqlarına səpələnərək hər yerdə vəhşət törətdilər. Bursanı yandırdılar. Bu vəziyyət 6 ay boyunca davam etdi. Əmir Süleyman bin əbu Bəyazid bin Osman Konstantiniyyə torpaqlarına keçdi 1402-1403-cü il [3, c. 6, s. 81-82]”.

[ومات] خوندار أبو يزيد بن الأمير مراد [ابن] الأمير أوره خان

ابن الأمير عثمان ملك بلاد الروم ، وهو في الأسر عند تمرلثك في ذي القعدة .

“Osmanlı sultanı Hünkar əbu Bəyazid bin. əl-Əmir Murad bin. əl-əmir Orxan zilkaddə ayında Teymurləngin yanında vəfat etdi” 1402-1403-cü il [3, c. III, s. 1109].

Tarixçilər Bəyazidin Qara Yusifi və Sultan Əhmədi müdafiə etməsində hansı məqsədlər güddüyü haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürürlər. Z.V.Toğanın fikrincə, burda məqsəd El-xanilərin ərazilərini ələ keçirmək olmuşdur. Belə ki, o bu yolla Qara Yusifin və Sultan Əhməddən öz mənafeyi üçün faydalanmaq istəyirdi. Y.Öztunaya görə isə Osmanlı sultanının bunda məqsədi Teymura qarşı mübarizədə Qara Yusifin və Sultan Əhmədin qüvvələrindən faydalanmaq idi [5, s. 156].

Teymurun ölümündən sonra Qara Yusif Cığatay hökmdarının varisləri arasında gedən hakimiyyət uğrunda mübarizədə istifadə etdi. O, Teymuri şahzadələrini məğlubliyyəyə uğradaraq onların bu torpaqlarda olan hegemonluğuna son qoya bildi və Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətini yarada bildi. Mərkəzi Təbriz olan bu dövlət Qara Yusifin dövründə xeyli gücləndi. Lakin Ağqoyunluların Teymuri Şahruxu Qara Yusifin üzərinə hücum etməyə təhrik etməsi Cığatay hökmdarının bura hücumunu qaçınılmaz edirdi. Şahruxa qarşı mübarizədə Osmanlı sultanı I Mehmetlə ittifaq yaratmağın zəruri olduğunu düşünərək ona məktub yazmışdır. Məktubda Şahruxun məktubunu aldığı və bu məktubda Cığatay hökmdarının Qara Yusifdən Azərbaycana onun vəkillərinə təslim etməsini istədiyini bildirir. Həmçinin Şahruxun qoşun çəkərək Qəzvinə yaxınlaşdığını da qeyd edir. Bununla yanaşı həmçinin bildirir ki, Qaraqoyunlu qoşunu müdafiə məqsədi ilə dağın ətəyində düşərgə salıb gözləyir. O, həmçinin Xaccə Bəhram Naxçıvanını da hər şey haqqında daha geniş məlumat vermək üçün onun yanına göndərdiyini də qeyd edir [5, s. 157, s. 158].

Sultan I Mehmed də ona cavab verərək bildirmişdir ki, çalışsın ki, hər şey sakitçiliklə həll olunsun [5, s. 158]. I Mehmedin İsgəndərə yazdığı məktubda da aydın görünür ki o problemin diplomatik yolla həll olunmasına üstünlük verirdi (5, s. 158) Şahruxa qarşı mübarizədə Osmanlı sultanı Qara Yusifə kömək göstərməmişdir. Məktublarında onu dəstəkləmə də birbaşa hərbi cəhətdən kömək göstərməkdən çəkinmişdir. Qara Yusifin ölümündən sonra Şahruxun I Mehmedə göndərdiyi məktubda Qara İsgəndərin Qara Osmanla döyüşdüyünü və Rum istiqamətinə gələrsə onu tutub göndərməsini istəmişdir. I Mehmed Şahruxa cavabında bildirmişdir ki, Qara İsgəndərin Rum tərəfə keçməsi bizi çox məyus etdi. O tərəfin adamlarına fərman verdik ki, ondan xəbər tutsalar vaxtlı-vaxtında ona hücum etsinlər [5, s. 160]. Bütün bunlardan da bir daha aydın olur ki, Sultan Bəyazidin varisləri onun özündən fərqli olaraq Teymurlərlə münasibətləri pisləşdirməyə istəməmiş və buna görə də Şahruxa qarşı mübarizədə Qaraqoyunlulara kömək eləməmişdir.

Ümumilikdə götürüldükdə bu iki dövlət arasında İldırım Bəyazidə Qara Yusifin dövründə olan isti münasibət onların xələfləri olan II Murad və İsgəndər tərəfindən də davam etdirilmişdir. Buna görə də ağqoyunlularla və cığataylarla olan müharibələr nəticəsində əsgərlərinin yorulduğunu gören İsgəndər məhz Osmanlı dövlətinə üz tutdu. Ərəb tarixçilərinin verdiyi məlumatlara görə Osmanlı torpaqlarına girən İskəndər II Muradın yanına elçi göndərərək qışı Tokadda keçirmək üçün izn istədi [3, s. 165 b; 4, s. 255a]. II Murad da öz razılığını bildirərək Amasiya valisi Yurguc Paşaya İskəndərə layiq olduğu hörməti göstərməsini əmr etdi. Bundan əlavə hörmət əlaməti olaraq Qaraqoyunlu bəyinə qiymətli hədiyyələr, həmçinin atlar, silahlar, cariyələr və s. göndərmişdir [3, s. 165 b; 4, s. 255a]. Qarşısına çıxarılan bütün maneələrə baxmayaraq İsgəndərin Osmanlı torpaqlarına girməyə müvəffəq olduğunu gören Şahrux Şeyx Nurəddin Məhəmməd bin Mürşüduddin Cüneydi Qazərünini Osmanlı hökmdarı II Muradın yanına göndərərək İsgəndərin yaxalanaraq ona göndərilməsini rica etdi. Lakin II Mudad onun bu xahişini yerinə yetirməkdən imtina etmişdir. Qışı Tokadda keçirən İsgəndər yay gəlmiş vaxt Osmanlı torpaqlarını tərk etmək məcburiyyətində qaldı. Buna səbəb isə Qaraqoyunlu əsgərlərinin həmin ərazidə yaşayan əhəlini talan etməsi olmuşdur [3, s. 165b]. Bu hadisənin özü üçün xoşagəlməz nəticələr verəcəyini gören II Murad İsgəndərə Osmanlı torpaqlarını tərk etməsini Qaraqoyunlu şahzadəsi üçün daha məqsədəuyğun olacağını bildirdi.

İsgəndərin ölümündən sonra hakimiyyətə gələn Cahanşahın dövründə də Qaraqoyunlularla Osmanlılar arasında dostluq əlaqələri daha da sıx olmuşdur. T.Nəcəfli İ.H.Uzunçarşılıya əsasən yazır ki, Osmanlı hökmdarı ilə Cahanşah arasında çox səmimi məktublar mübadiləsi olmuşdur. A.A.Arıyancan isə bildirir ki, Cahanşah Sultan II Murada göndərdiyi məktublarda "Qazilər və mücahidlər Sultanı, islam sərhədlərinin qoruyucusu" kimi sözlərlə ifadə etmişdir. Sultan II Murad da Cahanşaha göndərdiyi cavab məktublarında ona "Ən böyük padşah, Əcəm ölkələrinin Sultanı, zamanının Xaqanı" kimi ifadələrlə müraciət etmişdir [5, s. 163].

Qaraqoyunlu-Osmanlı münasibətləri II Mehmedin hakimiyyəti dövründə daha da inkişaf etmişdir. Cahanşah Fateh II Mehmedə "oğlum" deyərək müraciət edirdi. II Mehmed də Cahanşaha "atam" deyərək müraciət edirdi.

Qaraqoyunluların Teymuri Əbu Səid üzərindəki qələbəsindən sonra bu iki dövlət arasında münasibətlər daha da sıxlaşdı. Həmin dövrdə II Mehmed Ağqoyunlu dövlətinin güclü müqaviməti ilə qarşılaşırdı. Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərinin bir-biri ilə düşmən olmasını da göz önünə gətirən II Murad Qaraqoyunlularla olan münasibətini daha da sıxlaşdırırdı. Bütün bunlar II Muradın Trabzon üzərinə hücumu ərəfəsində Cahanşah yazdığı məktubda da öz əksini tapmışdır. Məktubda yazılırdı "Əziz atam Cahanşah tərəfindən Mövlana Şükürullahla bizim dərğahımıza göndərilən kitabətin çatdı... Biz Trabzona yollarıq... Əgər bu hücumla əlaqədar olaraq bizim məktublaşmamız bir qədər təxirə düşsə, başqa şey haqda düşünməyib məktublaşma qarılarını qarımayın [5, s. 166].

Ümumilikdə götürüldükdə həm bəhs etdiyimiz dövrün, həm də müasir dövrün türk tarixçiləri Ağqoyunlu hökmdarlarından fərqli olaraq Qaraqoyunlular haqda müsbət fikirlər söyləmişdirlər.

Bu tarixçilər başda Uzun Həsən olmaqla bütün digər Ağqoyunlu hökmdarının mənfəi tərəflərini ortaya qoymaqla onların görkəmli sərkərdələr olduqlarını gizlətməyə çalışsalar da əksinə Qaraqoyunlu hökmdarlarının igidliklərini qabarıq şəkildə bildirmişdirlər. Bunun da əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, nə Qaraqoyunlu, nə də Osmanlı hökmdarları bir-birlərinin tabeliyində olan əraziləri işğal etməyə cəhd etməmişdirlər.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, heç də həmişə Qaraqoyunlu hökmdarları Osmanlı

hökmdarlarının köməyinə mürşad qalmamışdılar. Əksinə Qaraqoyunluların Teymurilərə qarşı apardıqları mübarizə Osmanlıların möhkəmlənməsində çox böyük rol oynamışdı.

Qara Yusifin Teymurun varisi olan Əbu Bəkrin üzərində qələbə çalması nəticəsində Cığatayların tabeliyində olan ərazilərin böyük bir hissəsi Teymurun varislərinin əllərindən çıxdı. Bu ərazilərdə isə Qaraqoyunlu dövləti quruldu. Teymuri şahzadəsi Qaraqoyunlular üzərində tam qələbə qazana bilmədiyi üçün Osmanlılara qarşı da həlledici hücumla keçə bilmədi. Bu da Osmanlıların möhkəmlənməsinə zəmin yaratdı. Çünki, həmin vaxt Teymuri hökmdarları Anadolu bəyliklərindən bəzilərinə himayədarlıq edərək onları dövlətə qarşı qoyurdular. Bu daxili münaqişələr də dövlətin zəifləməsinə səbəb olurdu.

Bütün bunlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu iki türk dövləti həmişə çətin günlərində bir-birlərinə dəstək olmuşlar. Bacardıqları qədər bir-birlərinə kömək etməyə çalışmışlar. Cığatay hökmdarlarının birbaşa hücumuna mürşad qalmayan Osmanlı hökmdarları yuxarıda qeyd etdiyimiz dövlətə qarşı çıxan bu Anadolu bəyliklərini aradan qaldıraraq Osmanlı İmperatorluğunu qura bilmişdirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. أبو محاسن جمال الدين يوسف ابن تفربردى العتايى الشيبظاوى الظاهر. "حوادث ظهور في مد الأيام و الشهور". برکلی ۱۹۳۳، جلد ۱، ۱۴۷۸ ص.
2. أبو محمد محمود احمد بن موسى بن احمد بن حسين بن يوسف بن محمد بدر الدين العيني. "عقد الجمان في تاريخ اهل الزمان". استانبول، ۱۳۰۸، جلد ۱۰، ۶۹۶ ص.
3. احمد بن على (المقریزی). "كتاب السلوك لمعرفة دول الملوك". قاهرة، ۱۹۵۸-۱۹۳۴، جلد ۶ جز، ۳-۴ جز، ۱۱۸۲-۱۱۸۰ ص.
4. احمد بن على بن محمد بن محمد بن على بن احمد شهاب الدين ابو الفضل العسقلاني المصري القاهري (ابن حجر). "انباء القمر بآبناء العمر". القاهرة، ۱۹۷۲، جلد ۳، ۳۷۰ ص.
5. Nəcəfli T. Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərinin tarixi müasir türk tarixşünaslığında. Bakı, 2000, 197 s.
6. İslam Alimləri Ansiklopedisi. Türkiyə Gazetesi, c XVII, 384 s. AMEA-nın Tarix İnstitutunun elmi arxivi, inventar № 5066.
7. İbrahimov C. Qaraqoyunlu dövləti. Bakı: Azərneşr, 1948, 86 s.
8. Сеидбейли М. Научно-культурная жизнь Азербайджана второй половины XIII-начала XIV в. По материалам сочинений Ибн ал-Фунати "Талхис маджам ал алаккаб". Баку: Чашыгоглы, 1999, 140 с.
9. Ноча Sadeddin Efendi. "Tacul-tevarih", Ankara: Kültür bakanlığı, 1979, 383 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: islamovaneceb77@gmail.com

Nijabat Islamova

**A BRIEF OVERVIEW OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE
KARAKOYUNLU, OTTOMAN AND TIMURIDS' IMPERIES IN
THE ARAB SOURCES**

The Karakoyunlu government is created in the beginning of XIV century. The Karakoyunlu government is developed the diplomatic relations between other countries. Between these countries we can notice (show) the Ottoman empire.

The historical facts can prove the friendship between Karakoyunlu and Ottoman empire.

The article has more information about two countries. It is possible to get information about friendship relations between these two countries in the manuscripts of that time. Both Karakoyunlular and Aqkoyunlular always supported each other against common enemies.

Keywords: *Karakoyunlu, Ottoman, diplomatic relations, Teymur, Bayazid.*

Ниджабат Исламова

**КРАТКИЙ ОБЗОР ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КАРАКОЮНЛУ-ОСМАНАМИ И
ТИМУРИДАМИ В АРАБСКИХ ИСТОЧНИКАХ**

Государство Каракоюнлу была создана в начале XIV века. Это государство с начала своего существования создала дипломатические отношения с рядом государств. Среди них особо надо отметить примерные отношения с государством Османлы. Дружные отношения между государствами Османлы доказывают и исторические факты. И в рукописях эпохи можно получить сведения о дружеских отношениях между этими двумя государствами. И Каракоюнские и Аккоюнские государства всегда поддерживали друг-друга против общих врагов.

В статье даются сведения обо всем этом.

Ключевые слова: *Каракоюнлу, Османлы, дипломатические отношения, Теймур, Баязит.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Fəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 03.06.2019
Son variant 28.08.2019